

Kelio pradžia

Danguolė ŽELVYTĖ

Šatrijos Raganos kelias... Kai 1997 metų kovo 5-osios popietę Vilniaus miesto Rotušėje įsikūrusių Menininkų rūmų šeimininkai miesto kultūros visuomenę pakvietė į rašytojos Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos 120-osioms metinėms skirtą vakarą, salėje buvo jauku, sienas puošė paslaptingi paveikslai, degė žvakės, prie Šatrijos Raganos portreto stebuklingą šviesą skleidė didžiulė baltų rožių puokštė. Scenoje, šį kartą simbolizuojančioje

seno dvaro saloną, kur skamba eilės, muzika, prasiskleidžia jaunos širdys ir kalbama kultūrai svarbiais klausimais, sėdėjo dieną prieš tai išleistos knygos „Šatrijos Raganos pasaulyje“ autorė, Vilniaus Universiteto profesorė, literatūrologė, Lietuvos nacionalinės premijos ir „Santarvės“ premijos laureatė Viktorija Daujotytė, buvęs Lietuvos kultūros viceministras Vytautas Balčiūnas, Lietuvos Rašytojų sąjungos pirmininkas Valentinas

Šatrijos Raganos kelyje

Sventickas, aktorė ir poetė Birutė Marcinkevičiūtė, keletas kitų Lietuvos kultūros ir meno žmonių. Viskas vyko tarsi taip, kaip ir prieš šimtą metų Užventyje, kai į Pečkauskų namus susirinkdavo knyga, muziką mylintys žmonės, kurie, pasinėrę į poezijos ir muzikos pasaulį, nepastebėdavo, kaip už horizonto pasislepia saulė, užgęsta vakarė žara, ir ateina laikas skirstytis... Šį kartą buvo paminėta ne tik rašytojos Šatrijos Raganos 120-ies metų jubiliejinė sukaktis, bet ir pristatyta naujoji Viktorijos Daujotytės knyga „Šatrijos Raganos pasaulyje“. Kalbėdama apie savo naująją knygą, tą vakarą profesorė pasakė: „Tai nėra knyga apie Šatrijos Raganą. Tai knyga Šatrijos Raganai...“ Šiame leidinyje randame kur kas daugiau, negu galima tikėtis iš kurios nors panašios apimties kito autoriaus knygelės apie rašytoją. Įsiskaitai kad ir į šiuos minėto renginio lankstinuke išspausdintus profesorės žodžius ir tarsi atsiduri rašytojos pasaulyje:

„Šatrijos Raganos kūryba, prasidėjusi prieš šimtmetį, yra praeities literatūra dabartyje. Literatūra, kuri yra svarbi tu, kad išliktų, išlaikydama praeities gyvenimo, patirties, mąstymo, jausmų, kalbos formas. Šatrijos Raganos kūryboje iš tiesų susitinka mirštančios, nykstančios lietuvių gyvenimo,

kultūros formos ir nauji, besiskleidžiantys jų daigai. Pasikeitimas kelia liūdesį, nes nykimas yra pastebimas, o augimas, kitimas – visada slaptas, nematomas. Vysta žiedai, lapai; kelia, augina nematomos šaknys.

Kultūra, kuri išaugino būsimą rašytoją, yra dvarų kultūra. Gana kilmingi ir turtingi Šatrijos Raganos protėviai. Knygų, paveikslų, muzikos dalyvavimas gyvenimo reiškinių formavime. LDK tradicijų gyvumas. Lenkų kalbos dominavimas ne tik viešajame, bet ir namų gyvenime. Lietuva supranta pagal A. Mickevičių – „Pono Tado“ įžangą atmintinai moka ne vienas Šatrijos Raganos veikėjas. „Sename dvare“ mažoji pasakotoja deklamuoja ją bočeliui: „Litwo, ojczyzno moja!“ Bočelis tekalba lenkiškai, bet dukraitei dovanoja trumpą Lietuvos istoriją ir pamoko: „Išmintingas ir doras žmogus turi kalbėti ir mąstyti apie savo protėvius su didžiausia pagarbą“. Dvaras yra vieta, kur istorija išlieka kaip gimtinės istorija. Štai scena iš „Sename dvare“, kurioje yra sutelkta XIX a. pabaigos Lietuvos dvaro kultūros formos: „Atkalbėjus rožančių su Verusia, mamatė eina į saloną, saulėlydžio aukso užpiltą, ir sėdas už pianino. Pirmiems akordams suskambėjus, ateina bočelis ir smenga į didelį fotelį salono kampe; atbėgame mes su dėde ir drauge užimame vietą kanapoje; tylitėlaičiai, it šešėlis, slenka pana Verusia ir sėdas ant kėdelės čia pat prie durų, sunėrus blankias rankas ant savo tamsaus rūbo. Mamatė groja aštuntąją Bet-

Dainuoja Regina Maciūtė, groja Lietuvos muzikų draugijos styginių kvartetas

hoveno sonatą, bočelio mėgstamąją pjesę. Rodos man, kad ne tik mes, bet viskas tame salone klauso tos įstabios muzikos: ir seni, sunkūs baldai, ir didžiulės dygliuotos agavos, ir eilė portretų ant sienų. Kai kurie

(Nukelta į 6 psl.)

(Atkelta iš 5 psl.)

nyksta jau prieblandoje, kiti, nušviesti paskutiniųjų gėstančių saulėlydžių atspindžių, atrodo gyvi. Salonas, pianinas, seni sunkūs baldai (didelis fotelis, kanapa), sena pana teta Verusia (blankios rankos, sudėtos ant tamšaus rūbo), probocių ir probobučių portretai ant sienų. Gėstantys saulėlydžiai. Pianino garsai. Ši kultūra, kurioje yra daug istorijos ir daug atskiro asmens patirties, pasirodo kaip gėstanti. Gėstantys saulėlydžiai (beveik visada daugiskaita) yra ne tik daugiaprasmė Marijos – Šatrijos Raganos metafora, bet ir jos pasaulėjautos reikšmuo. Gražiai žėruodamas gėsta saulėlydis, užsibaigia, sunyksta viena kultūros forma, leidžiama pasirodyti kitai. Marija Šatrijos Ragana intensyvia dvasine energija įveikia žmogaus trapumo ir dvasinio amžinumo ribą. Įveikia krikščioniškosios transcendencijos keliu, ir čia nebūtų nieko atskiro, savito. Bet krikščioniškoji transcendencija Šatrijos Raganos kūryboje yra liudijama dvasinės patirties tikrumu – aš, mąstanti

Vytautas Balčiūnas

dulkė (mąstanti nendrė, anot B. Paskalio), jaučiu savyje amžinybę ir begalę, jaučiu savyje galią nepabaigiamą ir nepraeinamą. Ta galia ne greta, šalia, ne virš ir ne po, ji – pačiame žmoguje. Šatrijos Raganos refleksijoje galima justi filosofinio idealizmo tekėjimą – nuo Platono (jo partitis skleidžiama „Mėlynojoje mergelėje“) iki personalizmo, kėlusio asmenybės atskirumą ir atskirą vertingumą, imanentišką, „patį savyje...“; „jaučiu savyje“, – būdingos Marijos Šatrijos Raganos mąstymo, tiksliau įsiamąstymo, formos.

Žmogaus pasaulis savyje, iš savęs, bet ne sau. Rašytojos kūrinuose vyksta įtempta grūtmis tarp jausmų, pririšančių ir surišančių, bet ir džiaugsmą teikiančių, ir tarp dvasios, dvasingumo, tos didžiosios sandoros paties su savim, su pasauliu ir jo slėpiniais. Jausmai Šatrijos Raganos kūryboje yra slopinami, o dvasia keliama. Svarbiausia to kėlimo kryptis – į kitus, kitiems, kitam. Jausmai yra egoistiški – sau. Tik dvasia kreipia žmogų nuo jo paties, artina tolindama, leisdama būti ten, kur žmonės, išeidami iš savo tamšos, susitinka su nuskaldėjusiu savimi, susitinka per kitus.“

Skaitai ir tada dar prasmingiau skamba rašytojos taip mėgta F. Šuberto, F. Šopeno muzika, didžiaakės aktorės Birutės Marcinkevičiūtės skaitomos ištraukos iš rašytojos kūrybos ir patys profesorės žodžiai: „Kas šviečia iš savęs, savimi, įtraukia ir kitus apšviesdamas“; „Kūryba turi peržengti kuriantįjį. Kuriantysis yra instrumentas, kuriuo kū-

ryba naudojasi. Savižmarštis yra būsena, kurioje kuriantysis peržengia save, save įveikia atsiverdamas tam, kas yra daugiau už jį patį.“ Iš čia ir kuriančiųjų paslaptys. Jos traukia, jos įtraukia... Šatrijos Raganos kūrybos ir gyvenimo paslapties trauka didžiulė ir šiandien. Ir kuo ji labiau prieš mus atsiveria, tuo labiau brangesnė mums pati rašytoja. Ir nieko nuostabaus, kodėl jau vėliau (kovo 7-8), po dviejų ilgų, renginiais prisodrintų dienų, Šatrijos Raganos kelyje dalyvavę menininkai, sugrįžę į Mažeikių muziejų, įsitaisė prie seno, gerai skambančio fortepijono, susėdo ratu, užsidedė žvakes... Rašytojos portretas, prie kurio vėl buvo pamerkta didžiulė baltų rožių puokštė, kabojo ant sienos šalia fortepijono. Marijos akys buvo tarsi gyvos ir kviečiančios pratęsti Židikuose pasibaigusią ilgą „Baltų rožių valandą“... Pirmoji neišlaikė dainininkė Regina Maciūtė. Jos daina suvirpino orą ir užliejo salonu virtusią muziejaus salę. Po to fortepijono klavišus palietė talentingų pianistų Rūtos ir Zbignevo Ibelhauptų pirštai... Kūrinyms keitė kūrinį, muzika apvaldė visus, ir visi jautė, kad Marijos-Šatrijos Raganos dvasia sugrįžo į šį saloną. Ir tą vakarą, kai mašina, nerdama į ką tik prasidėjusio pavasario tamsą, vežė iškilus Lietuvos menininkus atgal į Vilnių, visi – tiek prof. Viktorija Daujotytė, jos mokinė jaunoji lituanistė Brigita Speičytė, spaudai parengusi prisiminimų knygą apie Šatrijos Raganą, tiek Regina Maciūtė, jos kolegė jauna dainininkė Daina Vingelytė, pianistai Rūta ir Zbignevas Ibelhauptai, Elina Maslakova, rašytoja Bitė Vilimaitė, aktorė ir poetė Birutė Marcinkevičiūtė, renginių globėjas Vytautas Balčiūnas, poetas Alfonsas Bukontas – jautė, kad tai ne paskutinė jų kelionė Šatrijos Raganos gyvenimo keliais, ir kad bandymas atgaivinti rašytojos saloninio muzikavimo tradicijas Mažeikių krašte – pirmas, bet ne paskutinis.

Regina Maciūtė. Užventis. 1997 m. gegužės 9 d.

O paskui... Paskui jubiliejiniai renginiai nusidriekė per visą Lietuvą, o „Šatrijos Raganos kelio“ (kultūrinės programos, kurią parengė Vytautas Balčiūnas kartu su būriu rašytojos kūrybos gerbėjų ir kurį finansavo Lietuvos Kultūros ministerija) pagrindinės stotys buvo tos vietos, kuriose rašytoja kūrė, gyveno, kur ji paliko ryškiausią savo pėdsaką. Gegužės 9-11 dienomis buvo aplankyti Medingėnai, Užventis, Pavandenė ir Šaukotas. Tame kelyje kaip ir Viktorija Daujotytė, solistė Regina Maciūtė, Vytautas Balčiūnas nuo pradžios iki pat pabaigos dalyvavusi aktorė, poetė, spaudos bendradarbė Birutė Marcinkevičiūtė, sugrįžusi iš kelionės, rašė:

„(...) Užventis – miestelis, kur Marija kitados išgyveno savo jaunystės dienas. Čia tikriausiai pirmą kartą įsimylėjo, klausėsi Ventos tekėjimo, žvelgė į saulėlydžius, atbėgdavo pasvajoti prie malūno ir klausydavosi krioklio muzikos... Čia pamilo bites ir svajojosi išvažiuoti mokytis į Varšuvą, o ten nuvykusi ilgėjos jaukaus Žemaitijos kampelio. Laiške P. Višinskiiui ji rašė: „Aš jus visus sapne matau, ir tankiai bites“... Viskas lyg vakar buvę – ta pati liepų alėja, patvinsusi pavasarinė Venta, tas pats malūnas, svaiginantis krioklio šniokštimas, ligi vandens palinkę gluosniai. Tie patys lizdų gniužulėliai aukštuose medžiuose, ir tas pats senutis smen-

Algis Krutkevičius

gantis dvaras, kuriame – Marijos kambarėlis ir ant sienos išlikusi relikvija – papilkėjęs nuo laiko angelo bareljefas virš senos spintos! O aplink – ta pati gyvybė: kudakuojančios vištos, šunes, varnos...

Į vakarą Užvenčio šv. Marijos Magdaliėtės bažnyčioje bei „Baltųjų rožių valandą“ Užvenčio muziejuje, nors buvo šalta ir lijo lietus, susirenka daugybė žmonių. Muziejaus svirnas sausakimšas – sienas aplipę stoviniuoja vaikai, močiutės, mokytojai. Tvyro jaukus svirno kvapas, dega žvakės, pianistei E. Maslakovai skambinant, svirnas prisipildo senojo dvaro muzikos, o tarp susirinkusiųjų, rodos, nuščiuvę klausos ir „Senovo dvaro“ herojai – mažoji Irutė su Nika, geroji Mamatė, atlapasirdė žemaitė bobutė... Tokioj autentiškoj erdvėj suskambėjus jaunatviškai ir liūdnei M. Žemaičio „Priešmirtinei don Kichoto dainai“, V. Daujotytė ją taikliai palygina ir su Marijos-Šatrijos Raganos „dvasine donkichotyte“ – eiti ten, kur niekas neina, kur nėra eilės, kur slapta, užginta...” Po koncerto priešais Užvenčio muziejaus langus sodinam baltų rožių krūmą Marijai...

Šeštadienio rytą keliaujame į Medingėnus, Marijos vaikystės miestelį. Kai buvo skaitomi rašytojos laišukai apie tai, kaip susirinkę „nedėlio“ vaidindavo „gyvus paveikslus“, kaip linksmai improvizuodavo publikai „metų laikus“, „paskutinio sūdo angelą“, kaip Marija nepriekaištingai suvaidino „tikėjimą“, o antraktuose buvę „apiciery padirbtos raketos“ ir fontanai, vyresni medingėniškiai linksėjo galvas ir ilgesingai šypsojosi – prisiminimai užliejo bažnyčios rimtį... O per pietus Medingėnų mokyklėlėje kažkas atvykusiems meno atlikėjams nuoširdžiai sakė: „Ši jūsų diena mums buvo... tylus velnio išvaymas iš Medingėnų kaimo!“

„...Toli, horizonte, lyg milžiniškas kupstas riogso Šatrija...” Kopiame į ją, žalią jau, pūpsančią Žemaičių žemėj lyg kokią protėvių piramidę. Žvelgdamas į horizontą, prisimeni Marijos žodžius iš laiško, rašyto Šveicarijoje: „... darosi ilgu lygumų. Čia akys lekia toli toli, be galo, čia tokia platybė, tokia liuosybė...” Ir žmonės apačioje tokie maži, lyg mažutės skruzdėlės dideliame pasaulio skruzdėlyne: „Nežinoma, iš kur ateina, nežinoma, kur išeina. Yra čionai akies mirksnį“.

Išsigiedrinęs vakaras Pavandenėje, Šv. Onos bažnytelė ir mažas stebuklas: atdaros bažnyčios durys per koncertą, pro kurias į veidus atsimuša besileidžiančios saulės šviesa. Lyg pati gamta būtų pasiprašiusi neužverti jai durų, kad išgirstų gyvą, čia dar neskambėjusią dievišką muziką, atliekamą styginių kvarteto ir Reginos Maciūtės. Viena senutė, priėjusi po koncerto, nedrąsiai taria: „Dieve, ir už ką man į gyvenimo galą šita laimė – išgirdau gyvą muziką, tokią muziką... Visą gyvenimą svajoju, o į Vilnių taip ir nenuvažiauvau. Rodės, kad širdis iššoks!“

Į Šaukotą M. Pečkauskaitė atvyko 1908 m. iš Šveicarijos, čia gyveno su motina pas kunigą Kazimierą Bukontą, Šaukoto kleboną, iš čia santūriai rašė laiške P. Augustaičiui: „Kun. Bukontas labai geras žmogus – prigulįs, taip sakant, prie mūsų šeimos...” Šaukote – dviejų kadaise mylėjusių žmonių paslaptis ir erdvė.

„Marija – Kazimieras. Čia jiedu atpažino vienas kitą, suprato, kad buvo skirti vienas kitam. Čia Marija pasirinko vienišosios gyvenimą. Paslaptis, suteikianti tokią svarbą ir šviesą Marijai ir Kazimierui. Jų gyvenimui. Marijos paveikslui. Įtampa ir amžinas pokalbis“, – kalbėjo V. Daujotytė Šaukoto šv. Trejybės bažnyčioje. Marija sakiusi, jog Šaukote ji buvusi laiminga. Ir šiaandien – ypatinga tyła aplink, ir greta esančios kapinaitės ant to paties bažnyčios kalnelio, kur lyg Pirosmanio paveiksle – po koncerto mažos senutės su saulėje švytinčiomis skarelėmis ir šventadienio rūbais lanko kapus. Jos dar mena savo motinų pasakojimus, kaip kluone verpusios su Marija. (...)” (7 meno dienos // Šatrijos Raganos žemėje. 1997 m. gegužės 23 d.)

Šatrijos Raganos kelias tęsėsi ir po gegužės 11-osios... Jis pasiekė Kauną, prasmingai stabtelėjo Maironio literatūros muziejuje, o po to nukubėjo į Marijampolę, šio krašto žmones, visus Šatrijos Raganos kūrybos gerbėjus ir tuos, kurie tik pradeda pažintį su jos kūryba ir gyvenimu, pakvietė į tolesnį šio kelio etapą. Pakvietė skaityti, prisiminti ir mažysti.

Šis mūsų leidinys – taip pat 1997 metų kovo mėnesį prasidėjusio „Šatrijos Raganos kelio“ tąsa. Beje, ir mintį parengti tokį leidinį davė tas pats Vytautas Balčiūnas – žmogus, kaip yra pastebėjusi profesorė Viktorija Daujotytė, kultūrai atsidėjęs iš esmės.

Įgyvendindama šį sumanymą, Žemaičių kultūros draugijos redakcija sulaukė materialinės paramos iš Kelmės rajono Kultūros skyriaus, Lietuvos Kultūros ministerijos. Viliamės, kad eidami Šatrijos Raganos keliu, skaitytojai galės pamąstyti ne tik apie Šatrijos Raganą, bet ir apie savo gyvenimą.

Elenos Maslakovos, Danutės Mukienės ir Sigito Varno nuotraukos

Į Šatrijos kalną